

มารในคัมภีร์พระไตรปิฎก

MĀRA IN THE PALI CANON

จิระศักดิ์ สังเมฆ^{1*} และประกาศิต ประกอบผล²
Jirasak Sungmek^{1*} and Prakasit Prakobphol²

Received : 29 June 2018

Revised : 19 July 2019

Accepted : 6 August 2019

บทคัดย่อ

คำว่า “มาร” ในบางพระสูตรแห่งคัมภีร์พระไตรปิฎก มารมีลักษณะ เป็นตัวตนหรือที่เรียกว่า “บุคคลาธิษฐาน” คือ จำแลงตนเป็นสัตว์ เช่น งู ช้าง หรือ โค เป็นต้น บางพระสูตรมารจำแลงตนเป็นมนุษย์ เช่น ชาวนา พราหมณ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แต่ละพระสูตรไม่ว่ามารจะจำแลงตนเป็นอะไรนั้น เนื้อหาของการสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับมาร ภิกษุกับมาร หรือภิกษุณีกับมาร ส่วนมากจะเป็น เนื้อหาเกี่ยวกับหลักปรัชญาชีวิต แต่เนื้อหา บางพระสูตรมารมีลักษณะเป็นนามธรรมหรือเรียกว่า “ธรรมาธิษฐาน” กล่าวคือ กิเลสมาร มาร คือ กิเลสขันธ์มาร มารคือเบญจขันธ์ อภิสังขารมาร มารคือ อภิสังขาร เทวปุตตมาร มาร คือ เทพบุตร และมัจจุมาร มาร คือ ความตาย

คำสำคัญ: มาร บุคคลาธิษฐาน ธรรมาธิษฐาน

ABSTRACT

The Word “Māra” in the Canon of Theravāda Tipitaka can be classified into two contents; māra as Personification such as Māra transforms oneself into a human being; a farmer or a brahmin, or into an animal; an elephant, a cow or a snake, and māra is explained as exposition in terms of ideas namely Kilesa-māra, Khandha-māra, Abhisankhara-māra, Devaputta-māra and Maccu-māra. However, each sutra in the pali canon that is said about māra will lead to discussing the dharma between the Buddha and māra, bhikkhus and māra, or bhikkhuni and māra.

Keywords: Māra, Personification, Exposition in terms of ideas

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี

¹Faculty of Humanities and Social Sciences, Valaya Alongkorn Rajabhat University under The Royal Patronage, Pathum Thani province

*ผู้นิพนธ์ประสานงาน E-mail: koy.wow@hotmail.com

บทนำ

มารในคัมภีร์พระไตรปิฎก

มารที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกทางพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เนื่องด้วยมนุษย์ย่อมต้องการความสุข หลีกหนีความทุกข์ ต้องการความเจริญก้าวหน้า แต่มีสักกี่คนที่จะสามารถชนะอุปสรรคแห่งชีวิตหรืออาจเรียกได้ว่า “มาร” แล้วสามารถบรรลุฌานโณปนิธานแห่งตนได้สำเร็จ

คัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงเรื่องมารไว้หลายพระสูตร บางพระสูตรกล่าวถึงชื่อของมารไว้อย่างชัดเจน บางพระสูตรกล่าวถึงเพศของมาร และบางพระสูตรกล่าวถึงมารไว้ในลักษณะที่เป็นตัวตนหรือแบบบุคคลาธิษฐาน (Personification) กับลักษณะมารที่เป็นตัวกิเลสหรือแบบธรรมาธิษฐานหลายพระสูตรที่ได้นำตัวละครที่เรียกว่า “มาร” มาเป็นตัวเปิดฉากในการพูดถึงเรื่องธรรมะเป็นตอน ๆ ไป หรือบางครั้ง มารแสดงบทบาทในลักษณะดลใจให้คนอื่นคล้อยตาม หรือตกอยู่ในอำนาจครอบงำของตน เช่น มารครอบงำพราหมณ์ผู้ศฤงคารดีชาวปัญจสาลคาม ดลใจไม่ให้ใส่บาตรพระพุทธเจ้า จนเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องเสด็จกลับวัดบารบเปล้า หรือมารแสดงบทบาทในลักษณะจำแลงตนเป็นชวานาหรือเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ เช่น โค ช้าง หรือบางครั้งแก้งแสดงตนเป็นเหมือนผู้มีจิตใจเมตตา เช่น มารเห็นพระโคธิดิจะฆ่าตัวตาย จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อให้พระองค์ตรัสห้าม

1. ลักษณะมารแบบบุคคลาธิษฐาน (Personification)

ลักษณะมารที่เป็นบุคคลาธิษฐาน เป็นการกล่าวถึงมารที่มีลักษณะตัวตนทางกายภาพที่สามารถมองเห็นหรือสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส จำแลงตนเป็นเพศต่าง ๆ ทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน มีปรากฏในหลายพระสูตรในคัมภีร์พระไตรปิฎก

1.1 พระสูตรที่มารจำแลงตนเป็นมนุษย์

มารจำแลงตนเป็นชวานา มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสูตรตันตปิฎก กัสสปสูตร (ส.ส. 15/155/196) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารจำแลงตนเป็นชวานาแบกไถใหญ่ ถือปะกุกมีด้ามยาว มีผมยาวรุงรังปกหน้าปกหลัง นุ่งผ้าเนื้อหยาบ มีเท้าทั้งสองเปื้อนโคลน เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ แล้วทูลถามว่าได้เห็นโคบังใหม่ โดยมารไม่มีความต้องการให้พระพุทธเจ้าเกิดความหวาดกลัวแต่อย่างใด มีเนื้อหาสนทนาเกี่ยวกับประเด็นหลักธรรมเรื่องอายตนะ 6 ทั้งอายตนะ (ประสาทสัมผัส) ภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ธรรมารมณ์ รวมทั้งวิญญานที่เกิดจากการผัสสะระหว่างอายตนะภายในและอายตนะภายนอก โดยมารกล่าวว่า อายตนะทั้งหมดนี้เป็นของตน แต่พระพุทธเจ้าตรัสในลักษณะที่ว่า ในที่ใด ไม่มีจักขุ ไม่มีรูป ไม่มีอายตนะคือวิญญานอันเกิดแต่จักขุสัมผัส ที่นั่นมิใช่ทางดำเนินของมาร...ฯ เป็นต้น จากนั้นมารจึงอันตรธานหายไป ประเด็นหลักธรรมในพระสูตรนี้เป็นการให้สติกับการรู้จักสำรวมกับประสาทสัมผัสหรือทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “อายตนะ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 25391ข)

มารจำแลงตนเป็นพราหมณ์ มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสูตรตันตปิฎก สัมพหุสูตร (ส.ส. 15/157/201) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับหลักธรรมเรื่อง

โทษของกาม โดยมารจำแลงตนเป็นพราหมณ์สวมชฎาใหญ่ นุ่งหนังเสือ แก่หลังงอ หายใจเสียดัง
ครีตคราด ถือไม้เท้าทำด้วยไม้มะเดื่อ แต่คราวนี้ เข้าไปหาภิกษุหนุ่ม ๆ กล่าวกับภิกษุเหล่านั้น
ในลักษณะที่ว่ายังเป็นคนหนุ่มแน่นก็น่าจะบริโภคกามให้เต็มทีก่อน เหล่าภิกษุไม่รู้ว่าเป็นมาร ก็กล่าว
ตอบโต้ไปในลักษณะที่ว่า กามทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นของชั่วคราว มีทุกข์มาก มีความคับ
แค้นมาก โทษในกามทั้งหลายมีมากโดยยิ่ง เมื่อภิกษุเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้ มารจึงสิ้นศรัทธา แลปลิ้น
จذب้องไม้เท้าหลีกไป หลังจากนั้นภิกษุเหล่านั้นก็นำเรื่องราวไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ตรัสถึง
โทษของกามให้ภิกษุฟัง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

มารอิติสูตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15
พระสุตตันตปิฎก (ส.ส. 15/161/210) เป็นพระสูตรที่ได้รับบุพเพศและชื่อของมารไว้ชัดเจน เป็นเรื่องราว
เกี่ยวกับธิดามาร ทั้งสาม คือ นางคันทา นางอรดี และนางราคา พวกเข้เข้าไปหาพญามาร ผู้เป็นบิดา
เห็นบิดาเศร้าโศกเสียใจ ก็ถามถึงสาเหตุ เมื่อทราบก็สัญญาว่า จะผูกผู้ชายคนนั้น (พระพุทธเจ้า)
ด้วยบ่วงคือ รากะ นำมาถวาย พญามารผู้เป็นบิดาก็กล่าวตักเตือนในลักษณะที่ว่าไม่ควรไปยุ่งเกี่ยวกับ
ผู้ชายคนนั้น จากนั้น ฝ่ายธิดามารทั้งสามไม่สนใจคำทักท้วงของพญามารผู้เป็นบิดา หรืออาจคิดใน
ลักษณะที่ว่า ไม่ลองไม่รู้ จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ เพื่อจะขอบำเรอพระบาทของ
พระองค์ ๆ มิได้ใส่ใจพระทัยถึงคำของธิดามารเหล่านั้นเลย เพราะพระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในความ
สิ้นอุปธิกิเลสอย่างยอดเยี่ยม จากนั้น ธิดามารทั้งสาม จึงหลีกออกไปแล้วร่วมคิดปรึกษากันว่า
ความประสงค์ของบุรุษมีต่าง ๆ กัน บางคนอาจชอบเด็ก ๆ จึงจำแลงตนเป็นนางกุมาริกาคนละร้อย ๆ
เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า จะขอบำเรอพระบาทของพระองค์ ๆ มิได้ทรงใส่ใจพระทัยถึงถ้อยคำของธิดามาร
เช่นกัน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าแม้มารก็มีความเพียรอุตสาหะเหมือนกันไม่ลดละความพยายาม
ธิดามารทั้งสาม พากันหลีกไป แล้วร่วมกันคิดใหม่ทำใหม่อีก จึงจำแลงเพศเป็นหญิงที่ยังไม่คลอดบุตร
บ้าง หญิงที่คลอดบุตรแล้วคราวเดียวบ้าง หญิงที่คลอดบุตรแล้ว 2 คราวบ้าง หญิงวัยกลางคนบ้าง
หญิงวัยแก่บ้าง เพื่อจะขอบำเรอพระบาทของพระองค์ พระพุทธองค์ก็มิได้ทรงใส่ใจพระทัยถึงถ้อยคำ
ของธิดามารเหล่านั้นเลยเช่นกัน

ภาพที่ 1 พระพุทธเจ้าขณะธิดามารทั้ง 3 ได้แก่ นางคันทา นางอรดี และนางราคา
ที่มา: (ข่าวไทยออนไลน์, 26 กันยายน 2561)

มารีตีสสูตรนี้ มีปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหลายท่าน อย่างเช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ท่านตีความว่า พญามารชื่อ “วสวัตตี” ซึ่งเป็นบิดาของธิดามารทั้งสามที่ตามรั้งความพระพุทธเจ้าถึง 7 ปี ได้แก่ อุกุศลมูล 3 นั้นเอง ส่วนธิดามาร 3 ที่มาช่วยพญามาร เทียบได้กับกิเลสชั้นปลายแถว แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ท่านก็ทรงลังเลเหมือนกัน เพราะถ้าเป็นกิเลสจริง ทำไมธิดามารมายั้วพระพุทธเจ้าหลังจากตรัสรู้แล้ว ซึ่งไม่น่าเป็นไปได้ ส่วนท่านพุทธทาสภิกขุแสดงความคิดเห็นว่า ธิดามารนั้นเป็นความคิดคำนึงย้อนหลังถึงความร้ายกาจของกิเลส ว่าร้ายแค่ไหนซึ่งเกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าหลังตรัสรู้ (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2540)

1.2 พระสูตรที่มารจำแลงตนเป็นสัตว์

มารจำแลงตนเป็นพญาช้างใหญ่ มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสูตรตันตปิฎก นาคสูตร (ส.ส. 15/138/176) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารจำแลงตนเป็นพญาช้างใหญ่ มีศิระขะเหมือนก้อนหินใหญ่สีดำสนิท มีงาทั้งสองเหมือนเงินยวง มีวงเหมือนงอนไถใหญ่ เข้าไปใกล้พระพุทธเจ้าถึงที่ประทับเพื่อให้เกิดความหวาดกลัว ความหวาดสะดุ้ง แก่พระพุทธเจ้า พอพระองค์รู้ทัน มารก็อันตรธานหายไป พระสูตรนี้ไม่มีประเด็นการสนทนาเรื่องธรรม แต่พระพุทธเจ้าทรงขอให้มารหยุดการจำแลงตนเป็นเพศต่าง ๆ เพราะถึงอย่างไรพระองค์ก็รู้ว่าเป็นมาร จึงไม่เกิดประโยชน์อย่างใดในการกระทำเช่นนั้นของมารเลย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

มารจำแลงตนเป็นพญาจิ้งจอก มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสูตรตันตปิฎก สัปสูตร (ส.ส. 15/181/196) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารใคร่จะให้เกิดความกลัว ความครั่นคร้ามขนลุกขนพองแก่พระพุทธเจ้า เข้าไปใกล้พระองค์ถึงที่ประทับ ในพระสูตรนี้ได้พรรณนาถึงลักษณะกายของพญาจิ้งจอกนั้นว่า เป็นเหมือนเรือลำใหญ่ที่ขุดด้วยซุงทั้งต้น พังพานเหมือนเสื่อลำแพนผืนใหญ่สำหรับปูของช่างทำสุรา นัยน์ตาเป็นเหมือนลาดสำริดใบใหญ่ของพระเจ้าโกศล ลิ้นของมันแลบออกจากปากเหมือนสายฟ้าแลบ ในขณะที่เมฆกำลังกระหึ่ม เสียงหายใจเข้าออกของมันเหมือนเสียงสูบช่างทองที่กำลังพลมอยู่ พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าเป็นมาร ประเด็นหลักธรรมในพระสูตรนี้ คือ ผู้ที่มีตนสำรวมดีแล้วย่อมไม่อาลัยชีวิต ย่อมไม่สะดุ้งกลัวต่อภัยอันตรายต่าง ๆ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

มารจำแลงตนเป็นโค มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสูตรตันตปิฎก ปัตตสูตร (ส.ส. 15/152/193) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารที่แกล้งทำไปเดินใกล้ที่วางบาตร ภิกษุเข้าใจว่าเป็นโคจริง ๆ จึงบอกภิกษุอีกรูปหนึ่งว่า ระวังโคทำบาตรแตก พระพุทธเจ้าได้ตรัสบอกภิกษุนั้นว่าไม่ใช่โคแต่เป็นมาร พระสูตรนี้ มารอำพรางตนหลอกภิกษุธรรมดาให้เข้าใจผิดได้ ประเด็นหลักธรรมเกี่ยวกับขันธ 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ที่พระอรียสาวกไม่ควรยึดติด ยึดมั่น ว่าเป็นเรา ว่าของเรา ซึ่งจะนำไปสู่ความทุกข์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

ภาพที่ 2 พระพุทธเจ้าทรงผจญมารที่มาในรูปแบบต่าง ๆ
ที่มา : (บทความพระพุทธศาสนา, 16 กรกฎาคม 2551)

1.3 พระสูตรที่ไม่ได้ระบุลักษณะการจำแลงตนของมาร

ตโปกรรมสูตรมีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสูตรตันตปิฎก (ส.ส. 15/137/175) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารเข้าไปตำหนิพระพุทธเจ้าตอนที่ได้ตรัสรู้ใหม่ ๆ แล้วทรงประทับพักผ่อนอยู่ที่ต้นไม้ชบาลนิโครธ (ต้นไทรเป็นที่พักผ่อนของคนเลี้ยงแพะ) โดยเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าทรงคลายจากความเพียรหรือหลีกจากตบะแล้ว ไม่บริสุทธิ์ สำคัญตนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ พระองค์ทรงทราบว่าเป็นมาร เมื่อมารรู้ว่าพระพุทธเจ้าทรงรู้ทัน ก็เป็นทุกข์เสียใจจึงได้อันตรธานหายไป ประเด็นหลักธรรมในพระสูตรนี้ กล่าวถึง เรื่องตบะอื่น ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตบะทั้งหมดหาอำนวยการประโยชน์ให้ไม่ ดุจไม้แฉงหรือไม้ถ่อ ไม่อำนวยการประโยชน์บนบก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

สุกสูตรมีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสูตรตันตปิฎก (ส.ส. 15/139/177) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารที่ใคร่จะให้เกิดความหวาดกลัวแก่พระพุทธเจ้า จึงเข้าไป โกลัพระองค์ถึงที่ประทับ แล้วแสดงเพศต่าง ๆ หลากหลาย ทั้งที่งามทั้งที่ไม่งาม ในที่ไม่ไกลพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงทราบว่าเป็นมาร จึงตรัสกับมารในลักษณะที่ว่าผู้ที่สำรวมดีแล้ว ทางกาย วาจา และใจ ย่อมไม่ตกอยู่ในอำนาจของมาร จากนั้นมารจึงหายไป ประเด็นหลักธรรมในพระสูตรนี้ กล่าวถึงเรื่องผู้ที่สำรวมตนดีแล้ว ย่อมไม่ตกอยู่ในอำนาจมาร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

ปฐมมารปาสุตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสูตรตันตปิฎก (ส.ส. 15/140/178) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารที่เข้าใจว่า ใคร ๆ ก็ต้องตกอยู่ในอำนาจของตน พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสกับมาร ในลักษณะที่ว่าพระองค์เป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงของมารทั้งที่เป็นของทิพยทั้งที่เป็น ของมนุษย์ พระสูตรนี้มีประเด็นหลักธรรมเรื่องบ่วงมาร ซึ่งบุคคลจำนวนมากที่ถูกบ่วงแห่งมารผูกไว้ อยู่ในอำนาจของหมู่มาร แต่พระพุทธองค์ได้ทรงหลุดพ้นจากบ่วงมารทั้งสิ้นแล้ว (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

สุปติสูตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก (ส.ส. 15/143/178) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เสด็จจรงกรมเกือบ ตลอดราตรี ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ทรงล้างพระบาทแล้วเสด็จเข้าพระวิหาร ทรงสำเร็จสียไสยา โดยพระปรีศร์เบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท มีพระสติสัมปชัญญะ ทรงทำความเข้าใจที่จะเสด็จลุกขึ้นไว้ในพระทัย ขณะนั้นมารผู้มีบาป เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ได้กราบทูลในลักษณะที่ตำหนิพระพุทธเจ้าว่าพระองค์ทรงหลับเหมือนตายอยู่ทำไม พระอาทิตย์ขึ้นสูงแล้ว พระพุทธเจ้าทรงตรัสโต้ตอบมารว่า ผู้ไม่มีตัณหา ถึงหลับอยู่ก็ชื่อว่าตื่น เพราะอุภิตั้งปวงสิ้นไปแล้ว ประเด็นหลักธรรมเป็นข้อคิดในพระสูตรนี้คือ ผู้ไม่มีตัณหาแม้หลับอยู่ ก็ชื่อว่าตื่นแล้ว (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

นันทนสูตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก (ส.ส. 15/144/183) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารแสดงความคิดเห็นแตกต่างกับพระพุทธเจ้า เช่น มารกราบทูลในลักษณะที่ว่า คนมีบุตร ย่อมเปล็ดเปล็นเพราะบุตร คนมีโคก็ย่อมเปล็ดเปล็น เพราะโค...ฯ แต่พระพุทธเจ้าตรัสโต้ตอบว่า คนมีบุตร ย่อมเศร้าโศกเพราะบุตร คนมีโค ย่อมเศร้าโศกเพราะโค...ฯ จากนั้นมารผู้มีบาป เป็นทุกข์เสียใจว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้ว่าตนเป็นมาร จึงหายตัวไป พระสูตรนี้เป็นการแสดงความคิดเห็นที่ต่างกันระหว่างมารกับพระพุทธเจ้า มารมองโลกในเรื่องของการมีบุตรทำให้มีความสุข แต่พระพุทธเจ้ามองว่าเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์มากกว่า ประเด็นหลักธรรม บ่งบอกให้รู้ถึงว่าแม้จะเป็นเรื่องเดียวกัน แต่เมื่อบุคคลมีทัศนคติที่ต่างกันจากพื้นฐานความคิดความเข้าใจของแต่ละบุคคลแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้บุคคลมีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

ปฐมอายุสูตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก (ส.ส. 15/145/184) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารแสดงความคิดเห็นตรงกันข้ามกับพระพุทธเจ้า คล้ายกับเรื่องราวในนันทนสูตร เช่น มารกราบทูลในลักษณะที่ว่า อายุของมนุษย์ทั้งหลายยืนยาว คนดีไม่ควรดูหมิ่นอายุนั้นเลย ควรประพฤติดุจเด็กอ่อนที่มุ่งแต่จะกินนม...ฯ พระพุทธเจ้าตรัสโต้แย้งว่า อายุของมนุษย์ทั้งหลายน้อย คนดีควรดูหมิ่นอายุนั้นเสีย ควรประพฤติดุจคนที่ถูกไฟไหม้ศีรษะ...ฯ จากนั้นมารจึงหายตัวไป ประเด็นหลักธรรมข้อคิดในพระสูตรนี้ บ่งบอกให้มนุษย์อย่าประมาทในชีวิต ในอายุ เพราะแต่ละช่วงวัยหาเป็นเกณฑ์ตัดสินความตายในวัยใดวัยหนึ่งได้ไม่ บางคนเกิดออกมาอยู่ได้ไม่กี่นาที ก็เสียชีวิตแล้ว บางคนอยู่ได้เพียง 1 เดือน หรือถึง 10 ปี หรือไม่ว่าช่วงวัยใด ๆ ความตายย่อมคร่าชีวิตได้ทุกวินาที (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

ปาสานสูตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก (ส.ส. 15/147/187) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารใคร่จะยังความหวาดกลัว ให้เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้า ได้กลิ้งศิลาก้อนใหญ่ ไปใกล้พระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสส้าทักกับมารในลักษณะที่ว่า ความหวั่นไหวไม่มี แก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้หลุดพ้นแล้วโดยชอบ โดยมารไม่ได้จำแลงตนเป็นเพศใด ๆ ประเด็นหลักธรรม คือ ผู้ที่หลุดพ้นแล้ว ย่อมมีจิตมั่นคงไม่หวั่นไหว (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

สีหสูตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก (ส.ส. 15/148/184) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารกลั่นแกล้งพระพุทธเจ้าเพื่อให้ชาวประชาที่แวดล้อมเข้าใจผิดในพระองค์ โดยตั้งคำถามกับพระองค์เพื่อให้ประชาชนที่แวดล้อมเกิดความเคลือบแคลงสงสัย ต่อการตรัสรู้จริงของพระองค์ ประเด็นหลักธรรม บ่งบอกถึงว่าผู้ที่มีความรู้จริง มีจิตบริสุทธิ์ ย่อมมองอาจ สง่างามในท่ามกลางมวลประชา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

อายตนะสูตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก (ส.ส. 15/153/194) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารเข้าไปใกล้พระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว ได้ร้องเสียงดังพิลึกน่าสะพิงกลัว ประดุจแผ่นดินจะถล่ม ในที่ใกล้พระพุทธเจ้า ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับอายตนะ (ประสาทสัมผัส) 6 กล่าวคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (การถูกต้องสัมผัส) และธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่เกิดภายในจิตใจ) ว่าเป็นโลกามิสอันแรงกล้า โลกหมกมุ่นอยู่ในอารมณ์เหล่านี้ ส่วนสาวกของพระองค์มีสติก้าวล่วงโลกามิสนั้น และก้าวล่วงบ่วงมารแล้ว รุ่งเรืองอยู่จุดพระอาทิตย์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

ปิณฑสูตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก (ส.ส. 15/154/195) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารแกล้งพระพุทธเจ้าโดยเข้าดลใจชาวบ้านพรหมณ์ชาว ปัจฉาสาลาไม่ให้ใส่บาตรพระพุทธเจ้า จนพระองค์เสด็จกลับมาด้วยบาตรเปล่า จากนั้นมารก็เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแกล้งทูลถามว่า พระองค์ได้อาหารบิณฑบาตบ้างไหม พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ท่านทำให้เราไม่ได้อาหารบิณฑบาตไม่ใช่หรือ แล้วมารกราบทูลให้พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปยังหมู่บ้านพรหมณ์ชื่อปัจฉาสาลาเพื่อบิณฑบาตใหม่อีกครั้ง ซึ่งคราวนี้ตนจะทำให้พระองค์ได้อาหารบิณฑบาต พระพุทธเจ้าตรัสว่า มารผู้ซัดขวางตถาคต ได้ประสบสิ่งมิใช่บุญแล้ว กลับคิดว่าบาปไม่มีผลแก่ตนอีก และตรัสว่า ตถาคตผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล มีปิติเป็นภักษาย่อมอยู่สุขสบายได้ ประเด็นหลักธรรมบ่งบอกถึงว่า ผู้ทำความชั่ว ย่อมได้รับวิบากแห่งความชั่วของตน และผู้ไม่มีกิเลสมีปิติเป็นภักษาย่อมเป็นสุขได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

รัชชสูตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก (ส.ส. 15/156/199) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าทรงหลีกเลี่ยงอยู่ในที่สงัดเกิดความรำพึงว่าจะสามารถเสวยราชสมบัติโดยธรรม โดยที่ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ทำให้เขาเสื่อมเอง ไม่ใช่ผู้อื่นทำให้เสื่อม ไม่ทำให้เขาให้เศร้าโศกเอง ไม่ใช่ผู้อื่นทำให้เขาให้เศร้าโศกหรือไม่หนอ ขณะนั้น มารทราบความรำพึงของพระพุทธเจ้าด้วยใจ จึงเข้าไปเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับ กราบทูลให้เสวยราชสมบัติ และกราบทูลสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่าทรงมีความสมบูรณ์ด้วยอิทธิบาท 4 ประการ เมื่อทรงพระประสงค์พึงอธิษฐานกุหาหลวงชื่อหิมพานต์ให้เป็นทองคำล้วน กุหานั้นก็เป็ ทองคำล้วนได้จริง พระพุทธเจ้าตรัสกับมารในลักษณะที่ว่า ถึงกุหาทองคำล้วนทั้งลูก ถึงสองเท่าก็ยัง ไม่จุใจสำหรับคนบางคน ผู้ใดเห็นทุกข์มีกามเป็นต้นเหตุแล้ว ผู้นั้นจะพึงโน้มไปในกามได้อย่างไร ประเด็นหลักธรรมบ่งบอกถึงว่า ผู้มีตัณหาหาความเพิงพ้อในสิ่งใด ๆ ไม่ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

โคธิกสูตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก (ส.ส. 15/159/205) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระโคธิกะ ไม่ประมาทมีความเพียรจนบรรลุเจโตวิมุตติชั่วคราว (โลกียสมบัติ) แต่ท่านก็เสื่อมจากเจโตวิมุตติชั่วคราวนั้นอีกถึง 6 ครั้ง

ในครั้งที่ 7 ท่านก็เพียรพยายามจนบรรลุเจโตวิมุตติชั่วคราวนั้นอีก ท่านคิดจะนำศาสตราวุธมาฆ่าตัวตาย ขณะนั้นมารทราบความคิดคำนึงของท่านพระโคธิกะ จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลว่าท่านพระโคธิกะคิดจะฆ่าตัวตาย พระองค์ทราบว่าเป็นมาร จึงตรัสกับมารว่า ปราชญ์ทั้งหลายย่อมไม่หวังชีวิต พระโคธิกะถอนรากแห่งต้นหาหมดสิ้นปรีนิพพานแล้ว จากนั้นพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์เสด็จไปวิหารกาฬศิลา ซึ่งเป็นสถานที่พระโคธิกะนำศาสตราวุธมาจะฆ่าตัวตาย ทอดพระเนตรเห็นพระโคธิกะนอนคอบิดอยู่บนเตียงแต่ไกล มีกลุ่มควันกลุ่มหมอกลอยไปทั่วทิศ พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุสงฆ์ว่านั่นเป็นมารที่กำลังค้นหาวิญญานของพระโคธิกะอยู่ ท่านพระโคธิกะปรีนิพพานแล้ว ไม่มีวิญญานสถิตอยู่ จากนั้นมารถือพิณสีเหลืองเหมือนมะตูมสุก เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลว่า ค้นหาทั่วทุกทิศแล้วก็ยังไม่พบวิญญานพระโคธิกะ พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระโคธิกะสิ้นต้นหาหมดปรีนิพพานแล้ว ประเด็นหลักธรรมบ่งบอกถึงว่า ผู้มีต้นหาหมดสิ้นแล้ว วิญญานไม่ไปถือปฏิสนธิ ณ ภพภูมิใดอีก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

สัตตวัสสานุพันธสูตร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสูตรต้นตปิฎก (ส.ส. 15/160/208) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารที่ติดตามพระพุทธเจ้าคอยหาโอกาสตลอด 7 ปี แต่ก็ยังไม่ได้โอกาส จึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลในลักษณะที่ว่าพระพุทธเจ้าถูกความเศร้าโศกทับถม เสื่อมจากทรัพย์สมบัติ หรือทำความเสียหายร้ายแรงอะไรไว้ในหมู่บ้าน จึงมาขอเช่าอยู่ในป่าอย่างนี้ พระพุทธองค์ตรัสตอบในลักษณะที่ว่าพระองค์ขุดรากของความเศร้าโศกได้หมดแล้ว ไม่มีความเสียหาย ตัดความโลภทั้งหมด ไม่มีอาสวะ เฟ่งพินิจอยู่ ประเด็นหลักธรรมบ่งบอกถึงว่า ผู้ที่ประมาท มารย่อมได้ช่องโอกาสในการเข้าครอบงำได้ทุกเวลา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข)

1.4 มารที่มีเนื้อหาปรากฏนอกมารสังยุต

เนื้อหาเกี่ยวกับมารไม่ได้มีเฉพาะในมารสังยุตเท่านั้น แต่ยังมีปรากฏในภิกษุณีสังยุต พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 15 พระสูตรต้นตปิฎก อาฬวิกาสูตร (ส.ส. 15/162/217) เป็นเรื่องราวเกี่ยวมารเช่นกัน คือมารเข้าไปก่อวนการปลีกวิเวกของอาฬวิกาภิกษุณี จนนางรู้ทันว่าเป็นมารแล้วกล่าวโต้ตอบกันและกันดังเช่นสูตรอื่น ๆ ส่วนมาก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ข) และมีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับมหาจุฬาฯ) เล่มที่ 12 พระสูตรต้นตปิฎก มารตัชชเนียสูตร (ส.ส.12/506/545) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมารที่มาแกล้งพระมหาโมคคัลลานะขณะบำเพ็ญเพียรเดินจงกรมอยู่ โดยที่มารได้เข้าไปในท้องในลำไส้ของท่าน จนทำให้รู้สึกว่ามีก้อนหินหนัก ๆ อยู่ในท้อง ท่านจึงหยุดพักนั่งใคร่ครวญพิจารณาอาการ ก็ทราบว่ามารมาแกล้งจึงเรียกให้มารออก ครั้นแล้วครั้งเล่า มารก็ไม่ยอมออกมา เพราะมารเองก็เข้าใจว่าพระมหาโมคคัลลานะไม่รู้ว่าตนเองอยู่ในท้อง แต่แกล้งเรียกไปอย่างนั้น ในที่สุด มารก็ยอมออกมาจากท้องแล้วไปยืนอยู่ข้างประตู พระมหาโมคคัลลานะก็รู้ทันอีก จากนั้นท่านก็นำเรื่องในอดีตมาเล่าให้มารฟัง ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับมารไปเบียดเบียนคนดี ๆ ทั้งหลาย จะไม่เกิดประโยชน์อันใด แก่ตนเองเลย ซ้ำยังเป็นบาปเป็นโทษแก่ตนเองอีก มารได้ฟังดังนั้น ก็รู้สึกเสียใจแล้วอันตรธานหายไปทันที (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539ก)

อย่างไรก็ดี มารที่ปรากฏในมารสังยุตหรือนอกมารสังยุต บทบาทของมารที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกก็มีลักษณะเดียวกัน บางพระสูตรกล่าวถึงการจำแลงตนของมาร

เป็นมนุษย์บ้าง สัตว์บ้าง ไม่ได้กล่าวถึงการจำแลงตนไว้บ้าง และจะมีการโต้แย้งความคิดกันระหว่าง มารกับพระพุทธเจ้า มารกับภิกษุ ภิกษุณี การสนทนาดังกล่าวนำไปสู่หลักธรรมในการดำเนินชีวิต

2. ลักษณะมารแบบธรรมาธิฐาน (Exposition in terms of ideas)

คำว่า “มาร” (The Evil One) ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นลักษณะของมารที่เป็นตัวกิเลสหรือที่เรียกว่า “ธรรมาธิฐาน” นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้สรุปสิ่งที่เรียกว่า “มาร” ตัวการที่กำจัดหรือขัดขวางมิให้บุคคลบรรลุผลสำเร็จอันดีงามที่ตนได้พยายามมุ่งมั่นกระทำไว้ 5 ประเภท คือ 1) กิเลสมาร 2) ชันธมาร 3) อภิสังขารมาร 4) เทวปุตตมาร และ 5) มัจจุมาร

2.1 กิเลสมาร (the Mara of Defilement) หมายถึง มารคือกิเลส กิเลสเป็นมาร เพราะเป็นตัวกำจัดหรือขัดขวางความดี ทำให้สัตว์ประสบความพินาศทั้งในปัจจุบันและอนาคต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.), 2553) คำนี้ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 25 พระสุตตันตปิฎก กามสูตรที่ 2 (ขุ.อ. 25/150/137) เช่น “... สัตว์ทั้งหลายผู้มิดมนเพราะกาม ถูกตัณหาซึ่งเป็นดุจข่าย ปกคลุมไว้แล้ว ถูกเครื่องมุง คือตัณหาปกปิดไว้แล้ว ถูกกิเลสมาร และ เทวปุตตมารผูกพันไว้แล้ว ย่อมไปสู่ชราและมรณะ...” (กรมการศาสนา, 2525ค) และยังปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 26 พระสุตตันตปิฎก วีรเถรคาถา (ขุ.เถร.26/145/205) เช่น “... พระผู้มีพระภาคเจ้าฝึกฝนได้ดีแล้ว เป็นนักปราชญ์มีความสันโดษ ข้ามความสงสัยได้แล้ว เป็นผู้ชนะกิเลสมาร...” (กรมการศาสนา, 2525ค)

2.2 ชันธมาร (the Mara of the aggregates) หมายถึง มารคือเบญจขันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ที่ถือได้ว่า ขันธ์ 5 เป็นมาร เพราะเป็นสภาพอันปัจจัยปรุงแต่ง มีความขัดแย้งกันเองอยู่ภายใน ไม่มั่นคงทนทาน เป็นภาระในการบริหารทั้งแปดพรวนเสื่อมโทรมไปเพราะชราพยาธิ เป็นต้น ล้วนแต่ครอบงำโอกาสมิให้บุคคลทำกิจหน้าที่ หรือบำเพ็ญคุณความดีได้เต็มตามความต้องการของตน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2553) เนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องชันธมาร มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 17 พระสุตตันตปิฎก มารสูตร (ส.ข. 17/366/190) เช่น “... พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูกรราคะ เมื่อรูปมีอยู่ มาร (ความตาย) จึงมี ผู้ทำให้ตายจึงมี ผู้ตายจึงมี เพราะฉะนั้นแหละ ราคะ เธอจงพิจารณาเห็นรูปว่าเป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นหัวฝี เป็นลูกศร เป็นความทุกข์ เป็นตัวทุกข์ บุคคลเหล่าใด พิจารณาเห็นรูปนี้เป็นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่า ย่อมเห็นชอบ...” (กรมการศาสนา, 2525ก)

2.3 อภิสังขารมาร (the Mara of Karma-formations) หมายถึง มารคืออภิสังขาร ที่ถือว่าอภิสังขารเป็นมารนั้น เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรม นำให้เกิดชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น ขัดขวางมิให้หลุดพ้นไปจากสังสารทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2553) บาป บุญ และอรุณ ฆาน เป็นต้น มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 30 พระสุตตันตปิฎก ภัทราวุธ มาณวกปัญหานิทเทศ (ขุ.จ. /30/427/160) เช่น “... หมู่สัตว์พึงนำเสียซึ่งตัณหาเครื่องยึดถือทั้งหมด ทั้งเบื้องต้นเบื้องต่ำ หรือแม้ชั้นกลางส่วนกว้าง เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าไปถือรูปาภิชันธ์ใด ๆ ในโลก มารย่อมไปตามสัตว์ ด้วยอำนาจอภิสังขารคือกรรมนั้นแล...” ในพระสูตรนี้ ได้กล่าวความสัมพันธ์ระหว่างมารกับอภิสังขาร คือ กรรมที่ปรุงแต่งสัตว์ให้เลวบ้าง ประณีตบ้าง (กรมการศาสนา, 2525ง)

2.4 เทวปุตตมาร (the Mara as deity) หมายถึง มารคือเทพบุตร ที่ถือได้ว่าเทพบุตรเหมือนมาร เพราะเป็นนิมิตแห่งความขัดข้อง คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้มิให้ล่วงพ้นจากแดนอำนาจครอบงำของตน โดยชักนำให้ห้วงพะวงอยู่กับความสุข ไม่กล้าตัดสินใจเสียสละออกไปบำเพ็ญคุณความดีที่ยิ่งใหญ่ได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ประยุตโต), 2553) มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 25 พระสูตรตันตปิฎก กามสูตรที่ 2 (ขุ.อ. 25/150/137) เช่น “... สัตว์ทั้งหลายผู้มีความประมาท ถูกตัณหาซึ่งเป็นดุจข่ายปกคลุมไว้แล้ว ถูกเครื่องมุงคือตัณหาปกปิดไว้แล้ว ถูกกิเลสสารและเทวปุตตมารผูกพันไว้แล้ว ย่อมไม่ไปสู่ชราและมรณะ...” ในพระสูตรนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงข้อคิดที่ว่า แม้แต่ความสนุกสนานบันเทิง เกินความพอดีก็จัดเป็นมารชนิดหนึ่งเหมือนกัน ทำให้สัตว์โลกข้องติดอยู่ จนไม่สามารถถอนตัวเองขึ้นมาได้ (กรมการศาสนา, 2525ข)

2.5 มัจจุมาร (the Mara as death) หมายถึง มารคือความตาย ที่ถือว่าความตายเป็นมารนั้น เพราะเป็นตัวการตัดโอกาสที่จะก้าวหน้าต่อไปในคุณความดีทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ประยุตโต), 2553) ความตายโดยเฉพาะความตายที่ตรอนชีวิตขณะทำความดีอยู่ มีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 26 พระสูตรตันตปิฎก สุภากัมมารธิตาเถรีคาถา (ขุ.เถรี 26/471/430) “... นางสุภาวชนแล้ว เป็นผู้มริศรัทธางามด้วยการบรรลุสุทธธรรม เป็นผู้อันพระอุบลวรรณาเถรีแนะนำแล้ว บรรลุวิชชา 3 เป็นผู้ละมัจจุมาร พระสุภากัมมุณีเป็นไทยแก่ตัวเองไม่เป็นหนี้ มีอินทรีย์อันอบรมดีแล้ว พราจจากเครื่องเกาะเกี่ยวทั้งปวง ทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ...” (กรมการศาสนา, 2525ค)

บทสรุป

การศึกษาเรื่องมารในคัมภีร์พระไตรปิฎกพบว่า คำว่า “มาร” มีเนื้อหาปรากฏทั้งในมารสังยุตและสังยุตอื่นจำนวนมาก บทบาทมารจะเข้ามาก่อวณ กลั่นแกล้ง ทำให้เกิดความหวาดกลัว ทำให้หลงผิด แก่พระพุทธเจ้าบ้าง ภิกษุบ้าง ภิกษุณีบ้าง มีการโต้ตอบระหว่างพระพุทธเจ้ากับมาร ภิกษุกับมาร หรือภิกษุณีกับมาร จะนำไปสู่บทสนทนาเรื่องหลักธรรมหรือปรัชญาชีวิตเป็นสำคัญ มารที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นเหมือนตัวละครตัวหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อจะครอบงำหรือก่อกวนผู้อื่นให้ตกอยู่ในอำนาจของตน เมื่อใดที่ผู้อื่นมีสติปัญญา รู้เท่าทันตนเอง เมื่อนั้น มารก็จะเป็นทุกข์เสียใจ แล้วอันตรธานหายไปนั่นเอง

ดังนั้น สิ่งที่เรียกว่า “มาร” ในคัมภีร์พระไตรปิฎก จึงมีความหมายหลากหลาย แต่ลักษณะที่เด่นชัดที่สุดของมารคือ เป็นอุปสรรคขัดขวางความเป็นไปของชีวิตที่จะนำไปสู่สันติภาพภายในจิตไม่ว่าจะเป็นกิเลสสารที่เป็นราคะ โทสะ และโมหะ และสันติภาพภายนอกไม่ว่าจะเป็นผู้ที่คอยขัดขวางใส่ร้าย ปองร้าย หรืออาฆาตพยาบาท อีกทั้งชั้นมารที่ถูกเบียดเบียนจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ให้เสียการดำรงชีวิตอยู่ที่ดี อย่างไรก็ตาม มารชนิดต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคขัดขวาง ถือได้ว่าเป็นธรรมชาติของชีวิต ที่จัดสรรให้เกิดความแข็งแกร่งให้แก่ตัวเรา ดังคำกล่าวที่ว่า “มารไม่มี บารมีไม่เกิด”

แนวทางสำคัญในการชนะมารทั้งภายในและภายนอก มารภายในจิตใจ ได้แก่ ราคะ ความกำหนัดรักใคร่ โทสะ ความโกรธกริ้ว และโมหะ ความลุ่มหลง ลืมเลือน แนวทางในการชนะมารดังกล่าว คือ การเจริญสติปัญญา พิจารณาไตร่ตรองให้รู้เท่าทัน และมุ่งมั่นฝ่าฟันอย่างแน่วแน่ตั้งมั่น

(สมาธิ) ด้วยความอดทน มีวิริยะอุตสาหะ ส่วนมารภายนอกอื่น ๆ อาจได้แก่ ชั้นธมาร เรื่อง สุขภาพร่างกายที่เป็นอุปสรรคสำคัญในการดำเนินชีวิตเช่นกัน จึงควรหมั่นออกกำลังกายและรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย อาหารบางชนิดอาจมีรสชาติไม่อร่อยแต่มีประโยชน์ต่อร่างกาย และต้องรู้จักประมาณในการบริโภคแต่พอเพียง (โภชนาการที่ดี) อาหารมีประโยชน์ต่อร่างกายก็จริง แต่เมื่อรับประทานเกินความต้องการของร่างกายแล้ว กลับกลายเป็นโทษในที่สุด ส่วนบุคคลรอบข้างในสถานที่ทำงาน อาจเป็นเพื่อนหรือหัวหน้างาน หรือบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภาระงาน เมื่อบุคคลเหล่านั้นมีอคติต่อตัวเราแล้ว ย่อมเป็นปัญหาอุปสรรคประการหนึ่ง เสมือนมารที่คอยขัดขวางความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน จึงควรที่จะอยู่ด้วยความรักสามัคคี สงเคราะห์ช่วยเหลือกันตามสมควร (ทาน) พุดจาไฟเราะอ่อนหวานสมานมิตรไมตรี ทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือวางตนให้เหมาะสม ก็จะสามารถทำให้บริบทของการดำเนินชีวิตเป็นไปได้อย่างดี

แนวทางหลักสำคัญในการดำเนินชีวิต คือการเข้าใจสภาพปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิต โดยการใช้แนวคิดอริยสัจมาเป็นหลักการวิเคราะห์ปัญหา (ทุกข์) ที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิต ว่ามีสาเหตุจากอะไร (สมุทัย) และหาแนวทางในการแก้ไขหรือป้องกันให้หมดไปหรือบรรเทาลง (นิโรธ) ด้วยหาแนวทางหรือวิธีการที่เหมาะสมกับสภาวะของแต่ละบุคคลอย่างสมเหตุสมผล โดยมีสติสัมปชัญญะเป็นฐานคิด (มรรค)

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2525ก). พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 17 พระสุตตันตปิฎก สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2525ข). พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 25 พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ-ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตะกะ-สุตตันนิบาต. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2525ค). พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 26 พระสุตตันตปิฎก สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมาน-เปตวัตถุ เถร-เถรีคาถา. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2525ง). พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 30 พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- ข่าวไทยออนไลน์. (2561). พระพุทธเจ้าชนะมาร. [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก: <https://www.khaothai.online/549/>. (2562, 9 มกราคม)
- บทความพระพุทธศาสนา. (2551). พระพุทธเจ้าผจญมาร. [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก: <http://buddhismarticles.com/?p=682>. (2562, 9 มกราคม)
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 19). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ก). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 12 พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปนิบาต. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539ข). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2540). คำบรรยายพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ: หจก.หอรัตนชัยการพิมพ์.